

UOT 94

**AZƏRBAYCAN SSR-də ALİ TİBB TƏHSİLİ
(XX əsrin 20-ci illəri)**

İlham HƏSƏNOV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 20 fevral 2019; çapa qəbul edilmişdir: 25 iyun 2019; online-da çap edilmişdir: 25 sentyabr 2019

Received: 20 February 2019; accepted: 25 June 2019; published online: 25 September

Açar sözlər: tibb, həkim, təhsil, səhiyyə, xəstəxana

Giriş

1917-ci ilin oktyabrında Rusiyada həyata keçirilmiş dövlət çevrilişi, Şimali Azərbaycan ərazisinin Sovet Rusiyasının XI ordusu tərəfindən işğalı, ADR-in siyasi süqutu idi, Rusiya bolşeviklərin “dünya inqilabı” siyasətinə xidmət edirdi. Bütün bu hadisələr mahiyyətə Sovet Rusiyasının “vahid və bölünməz imperiyasının bərpası” sahəsində yeni “təşəbbüs”ləri idi. Rusiya bolşeviklərinin lideri V.İ.Leninin 1920-ci il 5 may tarixli Azərbaycan zəhmətkeşlərinə təbrik teleqramında “Yaşasın müstəqil Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası” şüarının ön plana çəkilməsi dərin düşünülmüş, demagogiya ilə pərdələnmiş senarinin tərkib hissəsi idi. Azərbaycan Hərbi inqilab Şurasının (sonralar Azərbaycan HİŞ) Azərbaycan zəhmətkeşlərinə 1920-ci il 28 aprel müraciətində də “müstəqil Azərbaycan SSR-in yaradıldığı” elan edilirdi. “Ön inandırıcı sübut” ondan ibarət idi ki, respublikanın rəhbər orqanlarının formalaşmasında Azərbaycan xalqının nümayəndələri iştirak edirdilər. Həmin gün Azərbaycan HİŞ-in dekretinə əsasən N.Nərimanovun başçılığı ilə Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti (XKS) təşkil edilərək onun tərkibində D.X.Bünyadzadənin rəhbərliyi ilə Xalq Maarif Komissarlığı və Abid Əlimovun başçılığı ilə Xalq Səhiyyə Komissarlığı yaradılmışdı. Lakin, Azərbaycan HİŞ-nin və XKS-nin səlahiyyətləri tədricən məhdudlaşdırılıb Azərbaycan Kommunist partiyasının əlində cəmləşdirilsə də, Azərbaycan K(b)P özü də müstəqil siyasi partiya deyildi. O, Rusiya K(b)P-dən tam asılı idi. Sovet rejiminin ilk günlərindən səhiyyə sahəsində də milliləşdirilmə xətti tətbiq edilməyə başlanmış, Azərbaycan HİŞ-in 1920-ci il 28 aprel dekreti ilə ayrı-ayrı şəxslərə, şirkət və cəmiyyətlərə məxsus olan müalicə müəssisələri (xəstəxanalar, ambulatoriyalar, sanatoriyalar) onların əlindən alınıb milliləşdirilmişdi [8, 3-4]. 1920-ci ilin yayında Xalq Səhiyyə Komissarı vəzifəsinə inqilabçı-həkim A.Ə.Kazımov təyin edilmişdi. Yeni rəhbərlik ilk vaxtlardan bütün səhiyyə və tibbi-müalicə müəssisələrini vahid sistemə tabe etmək məqsədilə onların Səhiyyə Komissarlığı tabeliyinə verilməsi məsələsini qarşıya qoymuşdu. Azərbaycan XKS-nin göstərişi ilə AXC Xalq Səhiyyə Nazirliyi sərəncamında olan dövlət səhiyyə və müalicə müəssisələri, şəhər və quberniyaların özünüidarə orqanları tərəfindən maliyyələşdirilən şəhər, qəza, kənd xəstəxanaları, habelə pulsuz xidmət göstərən müalicə ocaqları Xalq Səhiyyə Komissarlığının ixtiyarına verilmişdi [9, 115].

Azərbaycan SSR-də səhiyyə sahəsində ilk mühüm tədbirlər

Azərbaycan SSR XKS-nin 1920-ci il 12 sentyabr tarixli dekreti ilə ixtisaslı tibb

* tarix üzrə fəlsəfə doktoru, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu
e-mail: ilham.hesenov60@mail.ru

işçilərindən istifadə etmək məqsədilə tibbi fəaliyyətlə məşğul olan bütün şəxslərin (həkimlər, müalicə ilə məşğul olan köməkçilər, feldşerlər, əczaçılar, şəfqət bacıları, diş həkimləri və b.) Xalq Səhiyyə Komissarlığının sərəncamına verilməsi qərara alınmışdı [11, 197]. Müalicə müəssisələrinin Xalq Səhiyyə Komissarlığı tərkibinə verilməsindən sonra orada əhaliyə pullu tibbi xidmət və müalicə ləğv edilərək pulsuz tibbi xidmətə keçilmişdi. O zaman sosial-iqtisadi problemlərin həllində əhalinin tibbi-sanitariya xidmətinin yenedən təşkili xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarlığı qarşısında son dərəcə çətin, fəvqəladə vəzifələr (respublikada sanitariya və epidemioloji işini əsaslı surətdə yenedən qurmaq, əhalinin iş və məişət şəraitini yaxşılaşdırmaq, yoluxucu və ümumi xəstəliklərə qarşı mübarizəni təşkil etmək; respublikada yeni müalicə-profilaktik müəssisələrin təşkili üçün binaların tikintisini genişləndirmək; əhalinin sağlığı keşiyində duran səhiyyə və tibbi təşkilatların köməyi ilə kütləvi sanitar-maarifçilik işlərini genişləndirmək; tibb kadrlarının hazırlanmasına diqqəti artırmaq) qoyulmuşdu [9, 115]. Azərbaycan SSR XKS-nin sədri N.Nərimanovun təşəbbüsü üzrə A.Ə.Kazımovun başçılığı ilə 1920-ci ilin yayında Malyariyaya Qarşı Dövlət Mübarizə Komitəsi yaradılmışdı. Xalq Səhiyyə Komissarlığı nəzdində yoluxucu traxomaya, dəri-zöhrəvi xəstəliklərinə qarşı mübarizə komitələri də təşkil edilmişdi [9, 115]. Xalq Səhiyyə Komissarlığının rəhbərlərinin (A.Əlimovun, A.Ə.Kazımovun və M.N.Qədirlinin) işgüzar fəaliyyəti, habelə Azərbaycan hökumətinin köməyi sayəsində Xalq Səhiyyə Komissarlığının idarəetmə aparatı yenedən qurulmuş, əhaliyə səhiyyə yardımı işi qaydaya salınmağa başlanmışdı.

Sovet rejiminin ilk günlərindən Azərbaycan SSR-də əhalinin sosial müdafiəsini təmin edən bir sıra qanunlar qəbul edilmiş, dövlət təşkilatlarının sığorta olunması, pulsuz tibbi xidmət, habelə əmək şəraitinin gigiyenası ilə bağlı tədbirlər görülmüşdü. Azərbaycan HİŞ-in 1920-ci il 28 aprel tarixli “Fəhlələrin sosial təminatı haqqında” dekret ilə əmək qabiliyyətini itirmiş, müvəqqəti işləməyən və qocalığa görə işləmək imkanından məhrum olan fəhlələrin dövlət hesabına təmin olunması qərara alınmışdı [9, 1]. Azərbaycan HİŞ-in 1 iyun 1920-ci il tarixli “Fəhlə və qulluqçuların dövlət sosial sığortası haqqında Qanun”da bütün müəssisələrdə çalışan fəhlə və qulluqçular dövlət tərəfindən sığorta olunaraq xəstələndikdə onlara sosial yardım, o cümlədən pulsuz tibbi müalicə və xidmət göstərilməsi rəsmiləşdirilmişdi [9, 1]. Azərbaycan SSR hökuməti ilk vaxtlarda ciddi çətinliklərlə rastlaşırdı. Respublikada hökm sürən dağınıqlıq, aclıq, epidemiyalar, əhalinin maddi cəhətdən təminatının bərhad halda olması, vətəndaş müharibəsi, onun ardınca ölkədə siyasi hakimiyyət uğrunda gedən mübarizənin doğurduğu ciddi iqtisadi və sosial problemlər qısa zamanda həllini gözləyirdi. Bu məqsədlə görülən ilk tədbirlərdən biri Bakı fəhlələrinin məişət şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün Fəvqəladə Komissiyanın yaradılması olmuşdu. Bu dövrdə Azərbaycanın bir çox rayonlarında kəndlilərin maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq və aclığı aradan qaldırmaq üçün fəvqəladə komissiyalar təşkil edilmişdi [8, 4].

Azərbaycan SSR hökuməti və Xalq Səhiyyə Komissarlığı həkim mütəxəssislərin müəssisələrdə işə cəlb edilməsi və onlar üçün normal şərait yaratmaq məqsədilə yeni tədbirlər görürdülər. 1920-ci ilin sentyabrın 5-də Azərbaycan SSR XKS-nin iclasında respublikanın daxili vəziyyəti müzakirə olunarkən burada başqa məsələlərlə yanaşı keçmiş mütəxəssislərin sovet idarə və müəssisələrinə cəlb edilməsi, onların imkanlarından və təcrübələrindən istifadə olunması zərurəti göstərilmişdi. XKS-nin üzvü S.M.Əfəndiyevə yaradıcı ziyalıların yığınağını keçirib onları işə cəlb etmək tapşırığı verilmişdi [9, 115]. Əhalinin müalicəsinin təşkilində başlıca məsələ respublikanın müalicə-profilaktik müəssisələrini tibbi kadrlarla təmin etməkdən ibarət idi. Hər şeydən əvvəl ixtisaslı həkimləri dövlət müalicə müəssisələrinə cəlb etmək lazım idi. Sovet hakimiyyətinin ilk günlərindən

müalicə ocaqlarında işə başlayan azərbaycanlı həkimlər (M.R.Vəkilov, M.İ.Qayıbov, C.N.Ləmbəranski, B.Qayıbov, M.Şərifov, M.B.Sultanov, M.Ə.Mirqasımov, Ə.F.Qarayev, S.A.Seyidov, Ə.K.Əlibəyov, K.B.Mehmandarov və b.) respublika zəhmətkeşlərinə

tibbi yardım göstərməyə başlamışdılar [9, 85].

XX əsrin 20-ci illərinin əvvəllərindən başlayaraq, Azərbaycan SSR-də Sovet Rusiyasının təsir dairəsinin güclənməsi prosesi bütün sovet və partiya idarələrində olduğu kimi səhiyyə – tibb müəssisələrində də özünü göstərirdi. Başqa millətlərdən olan kadrlara üstünlük verilsə də, milli həkim və tibb işçilərinin hazırlanması işinə də ciddi əhəmiyyət verilir. Milli kadrların yoxluğu və ya çatışmazlığı üzündən səhiyyə və tibb ocaqlarında mühüm vəzifələrə qeyri-azərbaycanlılar təyin olunurdu. Məsələn, ilk illərdə Səhiyyə Nazirliyi sistemində yaranmış bu vəziyyəti daha aydın təsvir etmək üçün onun əsas şöbələrində başçılıq edənlərin milli tərkibinə nəzər salmaq kifayətdir: sanitar-epidemiologiya şöbəsinə – S.İ.Slonevski, anaları və uşaqları mühafizə şöbəsinə Y.Y.Gindes, statistika şöbəsinə – P.İ.Rostovtsev, əczaçılıq şöbəsinə – İ.P.Punko, səhiyyə təşkilatı şöbəsinə – İ.D.Neyştadt rəhbərlik edirdilər [7, 22].

1922-ci ilin yazından Azərbaycan SSR-nin SSRİ tərkibinə birləşdirilməsi işinin sürətlənməsi ilə əlaqədar həmin ilin avqustunda gələcək müttəfiq respublikalarda səhiyyə orqanlarının fəaliyyətini koordinasiya etmək (əslində RSFSR-in rəhbərliyi ilə vahid nəzarətə almaq) məqsədilə Moskvada N.A.Semaşkonun sədrliyi ilə Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Belorusiya, Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan SSR Xalq Səhiyyə Komissarlarının birinci müşavirəsi keçirilmişdi. Müşavirə iştirakçıları “ölkədə epidemiya” ilə bağlı olan əsas məsələni müzakirə etmiş “yeni iqtisadi siyasət”lə əlaqədar müalicə işinin vəziyyətini nəzərdən keçirmiş, gələcək üçün nəzərdə tutulan “birlikdə fəaliyyət proqramı”nı müəyyən etmişdi [7, 26]. 1925-ci ilin ortalarından RSFSR Xalq Səhiyyə Komissarlığı ilə Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarlıqları arasında daha sıx əlaqələrin yaradıldığı müşahidə edilirdi. 1925-ci ilin martında SSRİ Səhiyyə Komissarı N.A.Semaşko ZSFSR MİK-nin Tiflisdə keçirilən sessiyasında iştirak edirdi. Sessiya qurtardıqdan sonra RSFSR Xalq Səhiyyə Komissarlığı müalicə şöbəsinin müdiri V.A.Berezin, anaları və uşaqları mühafizə şöbəsinin müdiri V.P.Lebedeva ilə birlikdə Azərbaycan SSR-ə gəlmişdi. Bu qısamüddətli səfər zamanı onlar respublikada səhiyyənin və ali tibb təhsilinin vəziyyəti ilə tanış olmuş, Azərbaycanın IV Sovetlər qurultayında və respublika Xalq Səhiyyə Komissarlığı Kollegiyasının iclasında çıxış etmişdilər. O, respublika hökumətinin yaxından köməyi nəticəsində keçirilən profilaktik tədbirlərin, xüsusən malyariyaya qarşı mübarizə üçün görülən işlərin xüsusi əhəmiyyət daşıdığını göstərmişdi [12, 67].

Azərbaycan SSR-də səhiyyə sahəsində yerli mütəxəssislərin hazırlanması

Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin ilk aylarından xalq səhiyyəsini təşkil etmək və yenidən qurmaq üçün nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsinin əsas çətinliyi kifayət qədər tibb mütəxəssislərinin olmaması idi. Ona görə də, bu dövrdə ölkədə yeganə ali təhsil ocağı olan Bakı Universitetini və onun tibb fakültəsini yenidən təşkil etmək tələb olunurdu.

1917-ci il oktyabr çevrilişindən sonra Rusiyada başlanmış və genişlənmiş vətəndaş müharibəsi əski imperiyanın bir çox ali məktəblərində təhsil alan azərbaycanlı tələbələrin, xüsusən yuxarı kurs tələbələrinin təhsili yarımçıq qoyub Vətənə qayıtmalarına səbəb olmuşdu. Bu tələbələrin isə yalnız 1919-cu ilin payızında Bakıda təşkil olunmuş Bakı Universitetinin tibb fakültəsində yuxarı kursların (IV-V) olmadığından orada təhsil almaq imkanları yox idi. Yalnız 1920-ci ilin ikinci yarısında, yəni Rusiyada vətəndaş müharibəsi qismən zəiflədiyi və onun mərkəzi şəhərlərində sabit və normal həyat şəraiti yaranmağa başladığı bir vaxtda bu şəhərlərdə universitetlərin fəaliyyətinin yenidən normal məcraya düşməsi ilə əlaqədar Azərbaycan SSR hökuməti Sovet Rusiyası hökumətinə müraciət edib həmin universitetləri tərk etmiş azərbaycanlı tələbələrin təhsillərini davam etdirmələrinə kömək etməyi xahiş etmişdi. RSFSR hökuməti Azərbaycan SSR hökumətinin bu xahişinə müsbət cavab verdi: RSFSR hökuməti 1920-ci ilin avqustundan Kiyev, Xarkov,

Tomsk və b. şəhərlərdəki universitetlərin tibb fakültələrində oxuyan azərbaycanlı tələbələrə nəqliyyatda pulsuz gedişinə, paltar və ərzaqla təmin olunmalarına göstəriş vermişdi [1, 3].

Azərbaycan SSR hökuməti RSFSR ali məktəblərinin Nizamnaməsi və Əsasnaməsini ali məktəb quruculuğunda əsas tutaraq AXC hökumətinin təşkil etdiyi Bakı Universitetinin bütün fəaliyyətinə nəzarət etmək, onun Şərqi və Qərbi universitet təhsili sistemi ilə əlaqələrini kəsb Sovet Rusiyasının universitet təhsili sisteminə uyğunlaşdırmaq və RSFSR hökumətinin ali təhsil qaydaları üzrə fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə 1920-ci il 10 və 22 may dekretləri ilə Bakı Universitetini “yenidən” sovet ali məktəbi kimi təşkil etmişdi [8, 5]. Bolşeviklər bütün sahələrdə olduğu kimi, maarif, təhsil və səhiyyə işində də “yeni sovet qaydalarını” yaratmağa başladılar. Bununla əlaqədar olaraq Bakı Universitetinin, habelə onun tibb fakültəsinin həyatında dəyişikliklər edildi o sovet idarəçilik strukturlarına uyğunlaşdırılmağa başlandı. Universitetin bütün səlahiyyətləri sovet dövlət aparatından asılı vəziyyətə salınaraq onun göstəriş və tələblərini həyata keçirən təhsil müəssisəsinə çevrilmişdi. Universitetin sinfi tərkibi, onun tədris və tərbiyə işlərinin məzmunu və mahiyyəti dəyişdirilmişdi. Universiteti “yeni sovet cəmiyyət”inin tələblərinə cavab verən ali təhsil və “mədəniyyət mərkəzinə çevirmək” üçün Azərbaycan sovet hökuməti bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışırdı. Universiteti muxtar idarəçilik dayaqlarından məhrum edib onu ideoloji sistemin mütəhərrik vasitəsinə çevirmək Universitetin işlərinə inzibati-partiya müdaxiləsi o qədər gücləndi ki, hətta Rusiya imperatorunun 1884-cü ildə universitetlərlə bağlı olaraq verdiyi fərman XX əsrin 20-ci illərindəki total dövlət tənqidi ilə müqayisədə liberal təsir bağışlayırdı. Universitetdə azərbaycanca mühazirə oxuyacaq kadrlar, demək olar ki, yox idi. Ona görə də AXC qurucuları da sənballı milli kadr bazası yaradılanadək təhsilin rus dilində aparılması alternativini görmürdülər. Rəhbərlik də qeyri-millî kadrlardan ibarət idi. Belə ki, 1920-ci ilin yayında xəstəliyi ilə əlaqədar prof. V.İ.Razumovski ərizəsinə əsasən rektor vəzifəsindən azad edilərək, Saratov Universitetinə daimi işə keçmiş, universitetin rektoru vəzifəsinə tibb fakültəsinin dekanı prof. İ.İ.Şirokoqorov seçilmişdi. XX əsrin 20-ci illərin birinci yarısında universitetin bütün fakültəsində olduğu kimi tibb fakültəsində də aparıcı yeri yenə də rus alimləri tuturdular [10, 130]. XX əsrin 20-ci illərinin əvvəllərində Bakı Universitetinin maddi-texniki bazası o zaman ölkənin keçirdiyi iqtisadi-maliyyə çətinlikləri üzündən hələ zəif idi. 1919/1920-ci tədris ilində onun smetası Azərbaycan manatı ilə (“bon” pulu) 10 milyon 857 min təşkil edirdi. Bu isə Birinci Dünya müharibəsindən əvvəlki pula çevirdikdə cəmi 68 min manata bərabər idi. Bu halda il ərzində pedaqoji heyətin illik əmək haqqı min manatlarla hesablanırdı: professor 96 min, dosent 80 min, baş assistent 48 min, kiçik assistent 36 min, ordinator – 24 min manat əmək haqqı alırdı [10,130].

Universitetin başqa fakültələri kimi tibb fakültəsinin maddi-texniki bazası tədricən möhkəmlənirdi. 1924-cü ildən başlayaraq universitet sabit büdcə sisteminə keçərək onun gəlir və xərci kvartallar üzrə deyil, büdcə ili üzrə hesablanmağa başlamışdı. Universitet Xalq Maarif Komissarlığına tabe olub maliyyə məsələləri onun tərəfindən təmin edilirdi. O zaman universitetin büdcəsi Xalq Maarif Komissarlığı büdcəsindən ayrılan vəsaitdən əlavə, həm də xüsusi vəsaitdən - dotasiyalardan, habelə neft fondu hesabına universiteti himayəçiliyə götürmüş Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin ayırdığı vəsaitdən, maddi imkanı olan tələbələrədən alınan təhsil haqqından (imkanı olan tələbələr hər semestrə 15 manat təhsil haqqı verirdilər) ibarət idi [13, 104]. 1925-ci ildə Bakı Universitetinə ayrılmış vəsaitin artırılması tibb fakültəsində tədrisin keyfiyyətini və onun maddi-texniki bazasını yaxşılaşdırmaq məqsədilə Bakı şəhər səhiyyə şöbəsi və fakültə arasında Paster adına xəstəxanaya universitet klinikalarını keçirmək haqqında razılıq müqaviləsi bağlamağa imkan vermişdi. Bundan əlavə, XX əsrin 20-ci illərinin ortalarında nəzəri ka-

fedralarla bərabər tibb fakültəsində elmi köməkçi müəssisələr (normal anatomiya institutu, patoloji-anatomiya institutu, fiziologiya institutu, histologiya və farmakologiya laboratoriyaları, topoqrafik anatomiya ilə birlikdə operativ cərrahiyyə kabinələri) təşkil olunmuşdu [13, 104].

Bakı Universitetinin ilk tədris ili olan 1919-1920-ci dərslər ilində tibb fakültəsində daxili xəstəliklər və cərrahiyyə klinikaları fəaliyyətə başlamışdı. 1920-ci ildə orada mama-ginekologiya, əsəb və ruhi xəstəliklər, 1921-ci ildə isə göz xəstəlikləri, qulaq-boğaz-burun, dəri-zöhrəvi və uşaq xəstəlikləri klinikaları açılmışdı [15, 4]. Bakı Universitetinin tibb fakültəsinin klinikaları əsasən keçmiş Balaxanı küçəsi 83 saylı binada (indiki Füzuli küçəsindəki F.Ə.Əfəndiyev adına 4 saylı xəstəxanada) yerləşirdi. Burada fakültənin terapevtik və cərrahiyyə, mama-ginekologiya, əsəb xəstəlikləri, otolarinqologiya, daxili xəstəliklər, propedeutika klinikaları, habelə patoloji anatomiya və fizioloji kimya kafedraları yerləşirdi [10, 33]. Bakı Universitetinin tibb fakültəsinin bir çox klinika və kafedralarına Xalq Səhiyyə Komissarlığı müəssisələri və Bakı Səhiyyə şöbəsi yardım edirdi. Belə ki, uşaq xəstəlikləri klinikasına Nərimanov adına uşaq xəstəxanası, dəri-zöhrəvi xəstəliklər klinikasına Dəri-Zöhrəvi İnstitutu, ruhi xəstəliklər klinikasına Bayıl xəstəxanası, bakteriologiya və gigeniya kafedrasına Bakteriologiya və Gigiyena İnstitutu, Hospital-terapevtik və cərrahiyyə klinikaları, yoluxucu xəstəliklər və uşaq xəstəlikləri, patoloji anatomiya kafedrasının prozekturasına N.A.Semaşko adına xəstəxana, göz xəstəlikləri kafedrasına Mərkəzi Göz Xəstəlikləri Xəstəxanası, ümumi cərrahiyyə və desmurgiya kafedraları məhkəmə təbabəti (keçmiş Mixaylovski, sonralar isə M.Əzizbəyov adına xəstəxana) xəstəxanası yardım edirdi [10, 33].

XX əsrin 20-ci illərində Bakı Universitetinin tibb fakültəsinə bina verilməsi haqqında Azərbaycan SSR hökuməti qarşısında dəfələrlə məsələ qaldırılmasına baxmayaraq bu təşəbbüslər nəticəsiz qalmışdı. Yalnız 1929-cu il yanvar ayının 16-da Azərbaycan SSR XKS-nin sədri Q.M.Musabəyov Universitet binasının tikintisi üçün yardım edilməsi haqqında göstəriş vermişdi. Birinci il tikinti üçün Azərbaycan hökuməti neft fondundan 101 min manat vəsait buraxmışdı. Tibb fakültəsinin nəzəri kafedraları üçün iki korpus – anatomiya və fiziologiya korpuslarının tikintisi də nəzərdə tutulurdu. 1929-30-cu illərdə tikinti üçün dövlət büdcəsindən 200 min manat qoyulmuş, habelə XKS-i büdcəsindən 300 min manat vəsait ayrılıb xərclənmişdi [10, 33].

Avadanlıqlarla təchiz olunmaq baxımından tibb fakültəsi birinci yeri tuturdu. Təkcə bu fakültədə 25 kafedra fəaliyyət göstərirdi. Təqribən bütün kurslar müasir proqramlarla təmin edilmişdi, tədris bu proqramlara uyğun olaraq qurulmuşdu. Hesabatda xüsusi olaraq Normal anatomiya kafedrasının və Patoloji Anatomiya İnstitutunun müasir avadanlıqla təchizi məsələsinə toxunulurdu. Qeyd olunurdu ki, bu İnstitut “Köhnə Rusiya universitetlərinin eyni adlı müəssisələri ilə bir sırada dayana bilər” [8, 88]. Başqa bir sənəddə etiraf edilirdi ki, hal-hazırda bu fakültə RSFSR-dəki tibb fakültələrinin hər hansı biri ilə bəhsə girə “bilər” [3, v.161]. Patoloji anatomiya dair mühazirələr oxunarkən ekranda lentlər nümayiş etdirilir, epidiaskopdan istifadə olunurdu [4, v. 14-15].

Nəticə

Artıq 1923-cü ildə Azərbaycan Universitetinin tibb fakültəsi klinik tədris üçün yaxşı təchiz edilmiş müəssisələrə malik idi. O, səviyyəsinə görə Rusiya Universitetlərinin klinikalarından üstün idi. Görkəmli alim, professor M.Y.Yapovski Azərbaycan Universitetinin tibb fakültəsi ilə tanış olandan sonra demişdir: “Mən yerli tibb fakültəsi professorlarının çox gözəl heyətini qeyd etməliyəm. Onlar SSRİ-nin ən yaxşı universitetlərinin bəzəyi ola bilərlər” [5, 122]. Bununla belə, heç də bütün kafedralar eyni vəziyyətdə deyildi. Diaqnostika, ümumi cərrahiyyə, ümumi histologiya, otorinolarinqologiya kafedra-

larının nəinki təchizat bazası, hətta yerləri yox idi. Anatomiya kafedraları, hospitalik-terapevtik klinika, Patoloji İnstitutun muzeyi avadanlıqla tam təchiz olunmamışdı. Fəaliyyətinin ilk illərində tibb fakültəsində ən yüksək ixtisaslı professor-müəllim heyəti təşəkkül tapdı. Məsələn, mamalıq və ginekologiya kafedrasına rəhbərlik üçün məşhur mütəxəssis, Hərbi Tibb Akademiyasının privat-dosenti F.İ.İlyin, əczaçılıq kafedrasına isə Tiflisdən professor P.Y.Rostovtsev seçilmişdi. Qocaman patoloq professor N.Q.Usinski Kırım Universitetindən gəlmişdi. Bakı Universitetinin tibb fakültəsi Moskva Universitetinin professoru M.A.Çlenovun şəxsində zöhrəvi xəstəliklər üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssis əldə etmişdi. Uşaq xəstəlikləri kafedrasına təcrübəli pediatr, professor A.O.Karnitski, göz xəstəlikləri kafedrasına professor K.A.Orlov, anatomiya kafedrasına Xarkov Universitetinin professoru K.N.Malınovski dəvət olunmuşdu. Onlar vaxtaşırı olaraq məhkəmə təbabəti kursunu oxumaq üçün Postovdan buraya gəlmiş Don Universitetinin professoru A.İ.Şibkovla birlikdə güclü bir heyət təşkil edirdilər. U.J.Şirokoqorov daha sonra qeyd edirdi ki, tibb fakültəsi 1922-ci ildə, yəni universitetin mövcudluğunun 3-cü ilində təqribən formalaşmışdı. Tibb fakültəsi özünün güclü professorlar heyətinə görə ittifaqda ən yaxşı fakültələr sırasında idi [13, 4]. Əgər 1919-1920-ci tədris ilində fakültədə cəmi 5 professor işləyirdisə, 1923-24-cü tədris ilində onların sayı 20-yə çatmışdı. Həmin dövrdə fakültədə 25 kafedra və klinikadan əlavə iki kurs da fəaliyyət göstərirdi:

1. Patoloji anatomiya kafedrası yanında tibbi bakteriologiya və mikrobiologiya (1926-cı ildə bu kurs kafedraya çevrildi);
2. İnfeksiya xəstəlikləri. 1924-cü ildə o, kafedraya çevrildi, 1926-cı ildən isə yenedən “kurs” adlanmağa başladı [5, 122].

Yarandığı gündən tibb fakültəsini məşhur alimlər idarə etmişlər. Belə ki, 1919-1927-ci illərdə prof. İ.İ.Şirokoqorov (1922-ci ildə qısa müddət ərzində prof. A.A.Osman), 1927-ci ildən prof. A.A.Osman fakültənin dekanları olmuşlar. 1922-ci ilin avqust ayının 2-də Tibb fakültəsinin birinci buraxılışı oldu. Təntənəli iclasda həmin vaxt Bakıya gəlmiş ilk rektor V.İ.Razumovski, Universitetin professorları, Xalq Maarif Komissarı M.Quliyev və başqa komissarlar iştirak edirdilər. İclası dekan İ.İ.Şirokoqorov açaraq Bakı Universitetinin tibb fakültələrinin tam kursunu bitirmiş və fakültənin dövlət imtahanı verərək “həkim” adını almış 29 tələbə ilə bağlı olan qərarını elan etdi. Onların arasında 3 nəfər azərbaycanlı var idi: A.Əlibəyov, C.Sultanova, A.Şahtaxtinskaya-Babayeva. Bundan başqa 1921-ci ilin oktyabr ayında universitetin 5-ci kursunda təhsil olan 6 azərbaycanlı tələbə də RSFSR-in müxtəlif şəhərlərinə gedərək tibb təhsilini bitirib “həkim” adına layiq görülmüşdülər [6]. Sonrakı illərdə həmin məzunların sayı aşağıdakı kimi idi: 1922-1923-cü ildə 82 nəfər, 1923-cü ildə 213 nəfər, 1924-cü ildə 221 nəfər, 1925-1926-cı ildə 214 nəfər, 1926-1927-ci ildə 163 nəfər [12, 123]. Tələbələrin sayının azalmasının səbəbi həm ictimai-siyasi motivlərlə, həm də tələblərə qarşı çox böyük tələbkarlığın olması ilə əlaqədar idi. Beləliklə, tibb fakültəsi Universitetin aparıcı fakültəsi kimi inkişafa mane olan problemləri aradan qaldıraraq irəli getməkdə idi.

QAYNAQLAR

1. “Azərbaycan firqəsi”, 1920, 23 avqust.
2. Azərbaycan arxivi, 1971 1(9), s.88-93.
3. Azərbaycan MDA, f.57, s.1, iş 256, v.161.
4. Azərbaycan MDA, f.111, s.1, i. 47, v.14-15.
5. Atakişiyev A. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin tarixi. İki hissədə, I hissə. Bakı : Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1991, 830 s.
6. “Бакинский рабочий”, 3 августа 1922 г.
7. Гасанов В.С. Высшее медицинское образование и медицинские кадры в Азербайджане.

Баку: 1965, 196 с.

8. Известия Революционного Комитета Азербайджана, 1920, №1, 28 мая, с. 3-4
9. Ибрагимов М.А. Здравоохранение Советского Азербайджана. Москва: Медицина, 1967, 274 с.
10. Маковельский А.О. Азербайджанский государственный университет им. В.И.Ленина. Первое десятилетие (1919-1920 гг.) Баку: Изд-во АГУ, 1930, 130 с.
11. Собрание узаконений и распоряжений правительства АССР за 1920 г., №2. с.12-20
12. Советское здравоохранение. 1978, №7, 154 с.
13. Широкогоров И.И. Медицинский факультет Бакинского Университета: Исторический очерк. Баку, Изд-во АГУ, 1928, 104 с.

Резюме

Ильхам Гасанов

Высшее медицинское образование в Азербайджанской ССР (20-е гг. XX столетия)

Одним из сформулированных принципов советской власти было национализация в области здравоохранения. Указом Венного Революционного Комитета от 28 апреля 1920 года медицинские учреждения, больницы, амбулаторные учреждения, санатории принадлежащие частным лицам, компаниям и обществам, были переданы государству. Из-за нехватки национального персонала важные должности в медицинских учреждениях были заняты не азербайджанцами. Нехватка медицинского персонала была главной трудностью в реализации мер, направленных на организацию и восстановлению общественного здравоохранения с первых месяцев советской власти в Азербайджане. Поэтому необходимо было реорганизовать Бакинский университет, единственное в то время высшее учебное заведение в стране, и медицинский факультет при нем. В первый учебный год Бакинского Университета (1919-1929) на медицинском факультете начали действовать клиники внутренних болезней и хирургические. В 1920 году здесь функционировали клиники гинекологии, неврологических и психических заболеваний. С 1921 года стали действовать клиники офтальмологии, заболеваний уха и горла, дерматологии и педиатрии. В медицинском факультете преподавали лучшие профессора, и это делал медицинский факультет одним из лучших факультетов в союзе.

В целях улучшения жилищных условий медицинских работников в Баку были открыты столовые, им были предоставлены квартиры на льготных условиях и повышена заработная плата. С первых дней советской власти в Азербайджанской ССР были приняты ряд законов, обеспечивающих социальную защиту населения, меры по страхованию государственных органов, бесплатную медицинскую помощь и гигиену условий труда. Принятые меры позволили улучшить положение медицинских учреждений, особенно медицинских работников в районах и селах республики. Согласно Указу Совета Народного Комиссариата Азербайджанской ССР от 12 сентября 1920 года, все лица, занимающиеся медицинской деятельностью (врачи, ассистенты врачей, медицинские ассистенты, фармацевты, медсестры, стоматологи и т. д.) были переданы Народному Комиссариату Здравоохранения. После передачи медицинских учреждений в Комиссариат по здравоохранению платные медицинские услуги были отменены, началось предоставление бесплатных медицинских услуг.

Ключевые слова: медицина, доктор, образование, здравоохранение больницы

Summary

İlham Hasanov

Higher medical education in the Azerbaijan SSR (20s of the twentieth century)

One of the principles formulated by the Soviet government was nationalization in the field of healthcare. By a decree of the Vienna Revolutionary Committee of April 28, 1920, medical facilities, hospitals, outpatient facilities, and sanatoriums owned by private individuals, companies and societies were transferred to the state.

Due to the lack of national staff, important positions in medical institutions were not occupied by Azerbaijanis. The lack of medical personnel was the main difficulty in implementing measures aimed at

organizing and restoring public health from the first months of Soviet power in Azerbaijan. Therefore, it was necessary to reorganize Baku University, the only higher educational institution in the country at that time, and the medical faculty under it. In the first academic year of Baku University (1919-1929), internal medicine and surgical clinics began to operate at the medical faculty. In 1920, clinics of gynecology, neurological and mental diseases functioned here. Since 1921, clinics of ophthalmology, ear and throat diseases, dermatology and pediatrics began to operate. In order to improve the living conditions of medical workers, canteens were opened in Baku, they were provided with apartments on favorable terms and salaries were increased. The measures taken have improved the situation of medical institutions, especially medical workers in the districts and villages of the republic. According to the Decree of the Council of the People's Commissariat of the Azerbaijan SSR of September 12, 1920, all persons engaged in medical activities (doctors, medical assistants, medical assistants, pharmacists, nurses, dentists, etc.) were transferred to the People's Commissariat of Health. After the transfer of medical facilities to the Commissariat of Health, paid medical services were canceled, and the provision of free medical services began.

Key words: Medicine, doctor, education, hospital, healthy

Redaksiya heyətinin üzvü t.e.d., prof. İsgəndərov Anar Camal oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.